

İSTANBUL SÖZLEŞMESİNİN GİZ(LEMEYE)DİĞİ “EPİSTEMİK ŞİDDET”

Kamil ERGENÇ

Umran Dergisi, Eylül 2020. Sayı: 313

Yaklaşık dokuz yıl önce İstanbul’da imza altına alınan ve tam adı “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” olan sözleşme metninin son zamanlarda Türkiye siyasi ve entelektüel hayatında oluşturduğu gerilim oldukça dikkat çekici. Bu metin etrafında cereyan eden tartışmalara nazar ettiğimizde, yaklaşık iki asırdır modern paradigma tarafından biçimlendirilen zihinlerimizin fotoğrafını görmek mümkün. Bu yönüyle yapılan tartışmalar dikkatle izlenmeyi hak ediyor...

İlgili metnin aile yapımıza zarar vereceği endişesiyle derhal iptal edilmesini isteyenler ile (metnin) kadınların maruz kaldığı “şiddetin” izale edilmesinde hayati rol oynadığını veya oynayacağını iddia edenler arasında yaşanan sert tartışmalar, kısa ve orta vadede bir mutabakat zemininin inşasına vesile olur mu bilinmez. Ancak tartışmaların “paradigma içi” oluşu (yani hem destekleyenlerin hem de karşı çıkanların referans aldığı aklın, modern paradigmayı inşa eden akıl olması) varacağımız menzilin hiç de hayırlı olmayacağını gösteriyor. Çünkü modern paradigmanın bizatihi kendisi şiddet üreterek, şiddeti sistematikleştirerek ve hatta şiddeti bir varoluş biçimi olarak konumlandırarak (Katolik şiddetine karşı Protestan şiddeti) ortaya çıkmıştır.

Modern Paradigmanın Şiddeti

Dolayısıyla gündemlerimizi meşgul eden sözleşme metninin, modern paradigmayı ortaya çıkaran tarihsel arka plandan bağımsız değerlendirilmesi ziyadesiyle eksik bir değerlendirme olacaktır. Fakat henüz daha gerçek anlamda modernliği bile tam tecrübe edememişken, postmodernliğin başta tanrı otoritesi olmak üzere her türlü otoriteyi reddeden ve hakikati buharlaştıran doğasıyla yüz yüze gelen ve bundan dolayı da çok ciddi bir değer krizi yaşayan; kurtuluşu ise ya köhnemiş ulusdevlet kutsallarına ya konserve ideolojisi olan muhafazakârlığa ya da demokrasi, özgürlük, eşitlik adı altında pazarlanan neokolonyalist akımlara sığınmakta bulan Türkiye’nin bu meseleyi hak ettiği bağlamda tartışabileceğine dair fazla umutlu değilim. Bir tür zihinsel teşevvüş hâli yaşadığımızı düşünüyorum.

Metnin daha giriş bölümünde “kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetten arındırılmış bir Avrupa yaratmak” arzusunu, hem Avrupa Konseyine hem de sözleşmeye imza atacak Avrupalı olmayan uluslara “dayatmak”, seksen bir maddelik metnin bütününe nüfuz etmiş “beyaz adam” (gerçi artık beyaz kadın da diyebiliriz) kibrinin neticesi olarak okunabilir. Öyle ya eğer bu metin yalnızca Avrupa Konseyi üyelerine değil isteyen tüm uluslara açıksa metinde Avrupa’yı merkeze alan bu ifadenin sebebi nedir? Öte yandan bu sözleşme metni, şiddeti bir yaşam biçimi olarak kabul eden, eziyeti ve işkenceyi tanrıya ulaşma azığı gibi gören Katolik

geleneğin prangalarından kurtulmak için kendisini Protestanlığın kollarına atan Avrupa'nın yaşadığı hayal kırıklığının da (zımnen) itirafıdır. Yeryüzü cennetini inşa etmeyi vadeden Protestan kültür başta kendi mensupları olmak üzere etkili olduğu her yerde insanlığı cehennem kapısına getirip bırakmıştır. Şimdi bu cehennemden nasıl çıkacağına hesabını yapıyor Avrupa. Geriye doğru baktığımızda yaptığı tüm büyük anlaşmaların bir savaşın sonucunda ortaya çıktığını görmek mümkün. İngiltere'de ki 1699 Haklar Yasası iç savaşın sonucuydu. Amerikan Haklar Yasasını ise Bağımsızlık Savaşı doğurmuştu. İnsanlık ve Yurttaşlık Haklarını Fransız Devrimi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ise ikinci dünya savaşı doğurdu. Savaş metaforu bu yasalar ve beyannameler aracılığıyla toplumsal reform alanına da taşındı.¹ O zaman adına İstanbul Sözleşmesi denilen metnin hangi savaşın sonucu olduğu sorusuna cevap bulmamız gerekiyor. Aslında cevap metnin içinde gizli. Bu savaş kadınla erkeğin savaşı... Savaşın olduğu yerde şiddet, şiddetin olduğu yerde ise sözleşme olur malum...

Sözleşme metninin hukuki alana ilişkin düzenlemeler içeriyor oluşu bir yandan toplumsal dokunun doğrudan etkilenmesini kolaylaştırırken, diğer yandan (metin) devlet organlarını, sivil toplumu ve medyayı da çizdiği çerçeveye uygun bir misyon üstlenmeleri noktasında vazifelenmesi ve hatta vazifenin ifasında gösterilen samimiyetin ölçülmesi amacıyla gözetleme/izleme organları ihdas etmesi, Türkiye'nin "açık toplum" olmasını teminat altına almış oluyor bir anlamda. Her şeyi tartışılabilir hâle getirme, kırmızıçizgilere sahip ol(a)mama, kapitalist-neoliberal değer sisteminin belirleyici ve tayin edici olmasına müsaade etme, neokolonialist müdahalelere izin verme anlamına gelen açık toplum, küreselleşme realitesinin tüm uluslara önerdiği(aslında dayattığı) bir seçenek...

Dolayısıyla sadece basit bir hukuk metniyle değil aynı zamanda bir dünya görüşü ve hayat tarzı ile karşı karşıya olduğumuzu bilmek gerekiyor. Bu bağlamda ilgili sözleşme metni her ne kadar şiddet özelinde bir içeriğe sahip olduğunu ve temel amacının da şiddeti önlemek olduğunu beyan etse de, bu metne ilham veren aklın nasıl çalıştığına dair farkındalık sahibi olmak elzemdir diye düşünüyorum. Çünkü her hukuki metinde olduğu gibi burada söz konusu ettiğimiz metnin de ana omurgasını oluşturan kavramlar "nötr" değildir. Yani tarihi/siyasal/sosyal/ideolojik/kültürel/felsefi bagaja sahiptirler ve muhataplarının zihin dünyasını da bu bagaj doğrultusunda şekillendirirler.

İdeolojik Dayatma

Metnin referans aldığı aklın aydınlanma paradigmasını inşa eden akıl olduğunu yukarıda söylemiştik. Bu aklın ürünü olan feminizm ise ilgili metnin ruhunu oluşturmaktadır. Ancak ilginç bir şekilde feminizmin metnin inşasında oynadığı rol ya görmezden gelinmekte ya da çok yüzeysel bir şekilde geçiştirilmektedir. Oysaki oldukça ideolojik bir dayatmayla hatta

---

¹ Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

“şiddetle” karşı karşıya bulunmaktayız. Avrupa Hıristiyanlığının tarihsel tecrübesinin sonucu olarak ortaya çıkan feminizmin aynı sosyal/kültürel/siyasal tecrübeye sahip olmayan toplumlara bir hukuk metni eşliğinde nüfuz etme çabası ideolojilerin/üst-anlatıların ehemmiyetini kaybettiği iddiasının dillendirildiği bir süreçte oldukça manidar. Bir yandan hakikati görelî hâle getiren ve hiçbir ideolojinin kendisini merkeze alma hakkı olmadığını iddia eden postmodern kültür, diğer yandan ise hukuk nosyonu üzerinden küreselleş(tiril)meye çalışılan radikal feminist yaklaşım...Ziyadesiyle karmaşık bir durumla yüz yüzeyiz.

Feminizmin Avrupa tarihi açısından kabul edilebilir bir çıkış hatta isyan olduğu söylenebilir. Doğrudur da... Hıristiyanlığın kadınla arası genelde iyi olmadı. İki kadın tipi arasında gidip geldi. Ya Adem’i yoldan çıkararak sinsî, kıvrak, ayartıcı ve soğuk yılan karakterinde Havva ya da hiç evlenmemiş ve tanrıya bedenini açmış azize Meryem... Meryem’i yüceltti elbette. Ancak Meryem hiçbir erkeğe eş olmadığı için örnek alınabilir değildi. Çünkü bir yandan da neslin devam etmesi(üreme) gerekiyordu. Yani evlenmek şarttı. Evlilik varsa ister istemez “zevk” vardı ve zevk ruhun düşmanıydı... İnsanı tanrıdan uzaklaştırıyordu. İsa(a.s) hiç evlenmemişti. Yani zevkten uzak kalmıştı. Demek ki, tanrıya ulaşmanın yolu buradan geçiyordu. Zevkin düşmanlaştırılması/lanetlenmesi kadını da değersizleştirmenin yolunu açtı. Kadın, zevk veren olduğu için “şeytani” bir karakterin temsilcisi olarak algılandı. Nitekim Havva da Âdem’i yoldan çıkarmamış mıydı? Bu nedenle her çocuk günahkâr olarak doğuyordu Hıristiyan inancına göre... Vaftiz edilmeliydi... Hıristiyanlık 18.yüzyıla kadar vaftiz edilmeden ya da annesinin karnında ölen çocukların ilk günah ile kirlenmiş doğalarından dolayı cehennemde yanacağına inanıyordu. Jansesistler ve bazı Evanjelistler hâlâ bu inancı sürdürüyor.² Kadının baştan çıkarıcı/ayartıcı tasviri onun sürekli denetim altında tutulması gerektiği inancını besledi.

Feminizmin anahtar kavramlarında “ataerkillik” ve “patriyarka” bu denetimi mümkün kılan olgusal gerçekliğin adı olarak öne çıkar. Ataerkillik Roma’dan Hıristiyanlığa geçen bir kavram. Ortaçağ’da ailenin mutlak hâkimi anlamında “ata”nın öne çıkmasıyla bağlantılı. Patriyarka da benzer hususiyete sahiptir. “Patrik” ile aynı köktendir ve bir ailenin ya da kabilenin büyüğü anlamında kullanılır. Her iki kavramda da içkin olan “hâkimiyet” Roma’nın köleci geleneğinden etkilenmiştir. Baba/ata/patrik egemenliği altındakiler üzerinde mutlak tasarruf sahibidir. Dilerse öldürebilir... Bu geleneğin asırlarca Roma hâkimiyetinde kalmış Anadolu’ya da nüfuz ettiğini söylemek mümkündür. “Saçı uzun aklı kısa” “Kızını dövmeyen dizini döver.” “Sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etmeyeceksin.” gibi kadını “eksik” ve “sorunlu” gösteren yaklaşımın Hıristiyanlıkla çok yakın ilişkisi olduğu söylenebilir. Ancak ne yazık ki, geleneksel miras ile dinin kendisi arasındaki farkı fark etmeyenler bu klişeleri İslam’ın kadın algısının sonucu olduğu vehmine kapılmıştır.

---

² Abdülhakim Murad, çev: Dilara Yabul İşleyen, *Nihayet*, sayı: 63, 2020.

Hıristiyan gelenek (özellikle Katolik) içerisinde kadının denetimi aynı zamanda hazzın denetimi olarak belirginlik kazanır. Haz/zevk düşmanı Hıristiyanlık kilise aracılığıyla erkeği, erkek te karısını denetler. İtiraf geleneği erkekle kadının birlikteliğinin nasıl ve hangi pozisyonda olması gerektiğine varıncaya kadar kiliseye bilme ve müdahale etme hakkı tanır. Kadının üstte olduğu bir birliktelik felaket olarak adlandırılır. Feminizmin erotik sinema ve pornografi aracılığıyla hazzı baskılayan, denetleyen ve ötekileştiren müfrit geleneğe karşı, hazzı bütün boyutlarıyla alenileştiren(pornografikleştiren) bir isyanı temsil ettiğini söyleyebiliriz. Öyle ki erkeğin üstte olduğu bir birliktelik kadın bedeninin işgali ve eril tahakküm olarak yorumlanabilmekte hatta erkek olmadan da kadının zevk alacağı iddiasını delillendirmek için lezbiyen ilişkiyi(pornografi aracılığıyla) özendirilmekte... İstanbul Sözleşmesi metninde geçen “cinsel yönelim” kavramının içeriği bu tür sapkın ilişkilere de meşruiyet kazandırır.

Kilisenin hazzı azaltmak için bulduğu yöntemlerden biri de kadın sünnetidir (klitoridektomi). Sözleşme metninde de yer alan(madde 38) bu uygulama bütünüyle Hıristiyan geleneğe aittir. (Ancak her nedense İslam geleneğinin ürünü olduğu zannedilir.) Foucault 1710’da İngiltere, 1743’te Almanya,1760’ta ise Fransa’da hem erkek hem de dişi mastürbasyonunun yasaklandığını, yasak kapsamında dişilere klitoridektomi (kadın sünneti) uygulandığına değinir. Hatta 19.yüzyılda bile erkeklerin mastürbasyon yapmasını engellemek için cinsel organlarına sodyum biokarbonat bileşimi zerk edildiğini söyler.³ Zevk karşıtlığı sadece kadınlar için geçerli değildir. Bu haz karşıtlığının, erkekler özelinde, Sanayi Devrimi sonrasında da devam etmesi iş verimliliğini garanti altına almakla ilgilidir elbette. Kontrolsüz bir şekilde haz peşinde koşmak (ister mastürbasyon isterse de zina vb yollarla olsun) çalışma hayatına olumsuz etki ettiği için hazzın denetim altına alınması gerekli görülmüştür.⁴ Erkek sünneti hem Yahudilikte hem de Hıristiyanlıkta bilinmesine rağmen bu uygulamaya karşı herhangi bir refleks söz konusu değilken, kadın sünnetinin mesele edilmesi(Sözleşme metninde yer aldığı üzere) sadece insan hakları ihlali ya da kadına karşı ayrımcılık bağlamında değerlendirilemez. Kadın sünnetinde birincil amaç hazzı azaltmak olduğundan ve feminizm Hıristiyanlığın haz karşıtlığıyla savaşmayı amaç edindiğinden dolayı kadın sünneti müstakil bir madde olarak metne girebilmiştir. Sadece bu madde bile Sözleşme metninin feminist perspektifini açıklamak için kâfidir. İnsan kendi bedeninin sahibidir ve onun üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilir. Bu tasarrufa tanrı(kilise) bile engel olamaz. Martha Nussbaum “bedensel bütünlüğün bir veçhesi olarak” “cinsel tatmin fırsatlarından” bahseder. Bunları insanın merkezi işlevsel yeteneklerinden biri olarak gösterir. “Cinsel tatmin fırsatları”nın açıkça tanımlanabileceği ve yasal olarak korunabileceği varsayımı ilginçtir.⁵

Oryantalist literatürün Doğulu(Müslüman) toplumları nitelerken onların cinsellik anlayışına yaptığı vurgu, esasında Hıristiyanlığın hastalıklı cinsellik ve kadın algısının izlerini

³ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

⁴ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

⁵ Aktaran Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri*, çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

taşır. Batı Hıristiyanlığı cinselliğin makul, güzel ve hikemi doğasına bir türlü nüfuz edemediği için Doğu'daki cinsellik anlayışını bir tür şehvetperestlik olarak yorumladı. Biyografi tarihçisi Nigel Cliff Vasco de Gama'nın Yolculuklarını anlattığı *Son Haçlılar* adlı eserinde, Hindistan'da cinsel isteği arttırıcı doğal karışımların tababetin bir parçası olduğunu gören Gama ve arkadaşlarının hayretine vurgu yapar.⁶ Cinsellik Doğu'da hiçbir zaman tabu olmadı. Hatta hikmetle bağlantılı olarak yorumlandı. Kadın ve erkeğin "bir"likteliği sufi literatürde "cimada tevhid sırrı vardır." sözünde hikmetli bir anlam kazanır.⁷ Bu durum kadın algısının da niteliğine dair ipucu verebilir. Düccane Cündioğlu'nun cümleleriyle söyleyecek olursak "cinselliğin hikmeti ancak Doğu'ya has bir derinliğin, sadece Doğulu bir kavrayışın ürünüdür. Cinsellik ve hikmet, tarih boyunca sadece Doğu'da yan yana yorumlanabilmiştir. Doğu'da, belki Ortadoğu'da, belki Uzakdoğu'da, ama hep ve daima Doğu'da"⁸ Muttaki olmak için uykuyu, yemek yemeyi ve cinsel ilişkiyi terk etmeye ant içen kişilere Peygamberimiz (s.) "sizin en hayırlınız benim ve ben bazen yemek yer bazen oruç tutarım. Kimi zaman uyur kimi zaman uyanık kalırım ve eşlerimle de birlikte olurum. Benim yolumdan(sünnet) yüz çeviren benden değildir " buyurarak oldukça dengeli bir hayatın yol haritasını çizer. Benzer bir başka örnekte ise peygamberimiz(a.s) muhatabına "eşinin, çocuklarının ve bedeninin senin üzerinde hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver." buyurur.

Aydınlanma aklı matematiğin dilini öne çıkardığı ve matematik bilimsel bilginin ana istinatgâhı olduğu için cinsellik te bilimin konusu yapılmaya başlandı. Böylece aydınlanma öncesinde kilise tarafından gerçekleştirilen denetim bilimin eline geçti. Artık seksoloji adı altında yeni bir bilim vardı ve bu bilim cinselliği hem analiz ediyor hem denetliyor hem de normalleştiriyordu. Cinselliğin bilimin konusu olması onun yeniden yorumlanmasını da beraberinde getirdi. Pornografi ve erotik kültür bu bilimsel alandan istifade ederek kurumsallaştı. Seksologların istihdam sahası olarak pornografi bir yandan heteroseksüel olmayan cinselliğin aleniyet kazanmasına imkân tanırken, diğer yandan internet kültürünün de yardımıyla cinselliğin hikemi doğasını tahrip etti. Türkiye'deki feminist havzaların her nedense bir türlü sorun-sallaştırmadıkları ve hatta özgürlük bağlamında değerlendirdikleri pornografinin, sözleşme metnine giren "cinsel şiddet", "taciz", "istismar" ve "tecavüz" ün yaygınlaşmasında rol oynayıp oynamadığı üzerinde düşünmek gerek.

Bilinçlerimiz Yaralı

Geride bıraktığımız iki asırlık modernleşme tecrübesi (bize) aydınlanma aklının rehberliğinde şekillenen modern paradigmanın kavramsal ve kurumsal çerçevesini ithal ederek yol almaya çalışmamızın "susayan birinin tuzlu su içerek susuzluğunu gidermesi" durumuna

⁶ Nigel Cliff, *Son Haçlılar*, çev. Deniz Güzelgülgen, Remzi Yayınevi, İstanbul, 2013.

⁷ İsmet Özel, *Kırk Hadis*, Şule Yayınları, İstanbul, 2010.

⁸ Düccane Cündioğlu, *Hız. İnsan*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010

benzer bir basiretsizlik olduğunu öğretti aslında. Buna rağmen hâlâ ithal metinlerle hukuk ihdas etmeye çalışmak ciddi bir ilmi/entelektüel yoksulluk yaşadığımızın delili olarak okunabilir. Bu yoksulluk nedeniyledir ki, ne geleneksel kültürün tortuları/handikapları ve saplantılarıyla gerçek anlamda yüzleşebildik ne de modern/postmodern paradigmanın seküler/ pozitivist/ırkçı ve tuğyan barındıran doğasına dair gerçek anlamda bir farkındalık sahibi olabildik. Arada kalmış, ne olduğuna tam karar verememiş, ne gerçek anlamda doğulu ne de adamakıllı batılı olmuş, arafta bir toplum olarak tarih okyanusunun içinde çerçöp misali bir o yana bir bu yana sallanıp duran kimlik ve kişilik zafiyetiyle malul bir topluluk olarak hayata devam ediyoruz. Daryus Shayegan'ın deyiimiyle “bilinçlerimiz yaralı”...⁹

Malumdur ki toplum(lar), aydınları/entelektüelleri/münevverleri/âlimleri aracılığıyla ya felaha ulaşır ya da delalet üzere kalır. Tarih bu söylediğimize şahittir. Fransız İhtilali, Bolşevik Devrimi, İran İnkılâbı, Çin/Japon Modernleşmesi ve Cumhuriyet Aydınlanması v.s. bugünden yarına gerçekleşen hadiseler değil, bilakis arkasında yoğun bir aydın/entelektüel katkısı olan hareketlerdir. Şayet Türkiye’de Edward Said’in deyiimiyle “ait olduğu toplum, parti, hizip hakkaniyetli olmasına engel olmayan; nabza göre şerbet vermeyen; konuşulması gereken yerde susmayan; şovenist kabadayılıklara ve tantanalı döneklilere teveccüh etmeyen; klişeleri ve indirgeyici kategorileri kıran”¹⁰ özellikte bir entelektüel iklim olsaydı, sözünü ettiğimiz metin daha teklif aşamasındayken ciddi bir analize tabi tutularak, Türkiye kamuoyu bu metnin ana omurgasını oluşturan kavramların bütünüyle feminist (yani dolaylı olarak “Hıristiyan”) kodlar taşıdığı hususunda bilinçlendirilirdi.

Ancak ne yazık ki, sömürgeci bilgi tarafından zihinleri istimlak edilmiş medya guruları, uzman sıfatlı kişiler, popülizmin anaforunda debelenen siyasal figürler ve temel amacı kamusal alanda modern değerler sisteminin tahkim edilmesini sağlamak olan (bazı) sivil toplum kuruluşları tarafından ilgili metin el üstünde tutularak, iki asırdır devam eden edilgenliğimiz katmerleştirildi. Modernlik öncesi dönemde saltanat ideolojileri aracılığıyla ferdiyet /şahsiyet bilinci örselenen, apolitik bir tavrın ve tarzın mümessili olmaya mahkûm edilen, teba-reaya kültürünün pasif bir üyesi olarak yaşamaya icbar edilen Müslüman toplumlar, modern dönemle birlikte bir yandan ulus-devletin mütehakkim ve homojenleştirici karakterinin mağduru olurken, diğer yandan seküler/kapitalist değer sisteminin çarklarında öğütüldü.

Bu noktada üzerinde durulması gereken husus (kanaatimce) “şiddetin” önlenmesi amacıyla matuf olarak ihdas edildiği söylenen bir metnin bizzat kendisinin taşıdığı “epistemik şiddet” potansiyelidir. Sonuçları itibariyle daha sarsıcı ve kalıcı izler bırakan epistemik şiddet, fiziksel şiddette olduğu gibi hemen fark edilebilen bir özelliğe sahip değildir. Daha çok dil ve kavramlar aracılığıyla ve/veya tasavvur ve yorum üzerinden belirleyici olur. Muhatabının

⁹ Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç*, çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

¹⁰ Edward Said, *Entelektüel*, çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

zihin dünyasına nüfuz eder ve o zihnin bağımsız bilgi üretme kapasitesini tahrip eder. Bir süre sonra muhatap zihin, artık kendilik bilincini kaybeder. Beden ve zihin kendisine aittir ancak başkasının hayatını yaşamaya mahkûm olmuştur. Özne olma iradesi elinden alınmıştır. Edilgenliği, pasifliği, pısırlıklığı normalleştirmeye başlar. Kölece bir hayatı tecrübe etmesine rağmen özgür olduğunu zanneder. Bütün bir tasavvur dünyası işgal altındadır. İnsan, evren, tabiat, tarih, zaman, mekân, devlet, siyaset vb. olgulara dair ne düşüneceğine ve nasıl düşüneceğine karar veremez. Daha doğrusu bu olguların içeriğine dair herhangi bir katkı yapacak ehliyet ve liyakate sahip değildir. Sürekli tüketmeye alıştığı için asla üretmez. Maruz kaldığı epistemik şiddetin derecesi öylesine büyüktür ki, aşırı ışığın görmeyi zorlaştırması gibi, şiddet artık fark edilmez boyuta ulaşmıştır. Öyle ki hayati sorunlarla yüz yüze olmasına rağmen “lale devrinde “yaşıyor-muş gibi davranır. Şiddete maruz kalanlar bir süre sonra maruz kaldıkları şiddetin kendileri için vazgeçilmez olduğunu söylemeye başlarlar. Bu durum son aşamadır. Kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu, neye muhalif neye muvafık olacağını bilememe durumudur.

Kelimeler aracılığıyla uygulanan epistemik şiddetle mücadele benzer yolla olmalı. Sadece sözleşme metniyle ilgili değil (ki metnin ana omurgasını oluşturan kavramların tamamı seküler aklın rehberliğinde hazırlanmıştır), küreselleşme realitesi bağlamında gündelik hayatımıza bir şekilde nüfuz eden seküler kavramlara karşı müteyakkız olmak gibi bir sorumluluğumuz var. Dilin sekülerleşmesi bağlamında şahit olduğumuz kavramsal değişimler yaşam biçimimize etki etme potansiyeline sahip. Konfüçyüs kendisine sorulan “Yöneticisi olduğunuz bir toplumu değiştirmek için ne yapardınız?” sorusuna “Sözcüklerini değiştirirdim.” cevabını verir. O, düşünme ve eyleme biçiminin değişmesi için sözcüklerin/kelimelerin değişmesi gerektiğini çok iyi biliyordu. Demek ki dil sadece bir iletişim aracı olarak görülmemeli. Öyle olsaydı bunu insan dışındaki canlıların da yaptığını söyleyebilirdik. İnsana tasavvur ve tahayyül dünyasını ifade imkânı veren canlı bir olgudur dil. Kuşaklar arasındaki irtibat onun sayesinde mümkün olur. Hatıra ve tecrübeler, duygu ve düşünceler onun aracılığıyla sonraki nesillere aktarılır. Ünlü âlim Zemahşeri, “mutaassıp Arapların şeriatın kılıcına mukavemet gösterdiklerini ve fakat belagatin hükmüne karşı duramadıklarına” dikkatimizi çekerek lisanın gücünü vurgular.¹¹

Cürcani, Türkçe’ye *Sözdizimi ve Amlabilim* olarak tercüme edilen *Delailü’l İ’caz* adlı eserinde dilin inceliklerine “beyan ilmi” başlığı altında dikkat çekerek bu ilmin köklü, dallı budaklı, meyvesi tatlı ve aydınlık bir ilim olduğunu söyler ve ekler “insanlar bu ilim hakkında yanıldılar, büyük cehalete ve fahiş hataya düştüler. Oysaki dilin ancak düşünülerek tespit edilecek incelikleri ve sırları, akılla idrak edilebilecek nükteleri ve özel anlamları vardır ve bunları ancak yaptıkları incelemeler sonucu dilin bu tür özelliklerini keşfetmiş ve dil ile aralarına gerilmiş olan perdeleri kaldırmış olan kişiler bilebilir.”¹² Diline/lisanına gereken değeri vermeyen toplumlar, başka kültür havzalarının edipleri/şairleri/yazarları tarafından ilhak edilirler.

¹¹ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1989.

¹² Cürcani, *Delailü’l İ’caz (Sözdizimi ve Amlabilim)* çev. Osman Güman, Litera Yayınları, İstanbul, 2016.

Şüphesiz ki en etkili emperyalizm, sözcükler üzerinden yapılandır. Bilindiği üzere sözcükler hayatın içinde bir anlam ifade eder. Her sözcük kendisiyle muttasıf bir içeriğe sahiptir. O içerikle mütenasip bir söylem ve eylemlilik görmediğinde küser ve sessizce çekilir gider aramızdan... Örneğin “şeriat” sözcüğü gündelik hayatımızdan çıktı. Çünkü hem bu sözcüğün içeriğine uygun bir söylem ve eylem geliştiremedik hem de bazı mahfiller tarafından yürütülen “kriminalize etme” projesine sessiz kaldık. Aslında ikisi de aynı kapıya çıkar. Demek ki sözcüklerin yaşaması ve ölmesi bize bağlı... Şeriat sözcüğünün başına gelenler Kur’an kavramlarının çoğu için de geçerlidir. Tuğyan, nifak, tevhid, şirk, şikak, münker, fahşa, haram, isar, hikmet, tefekkür, kıst... gibi sözcükler artık sadece literatür çalışması yapanlar için bir anlam ifade ediyor. İçişleri Bakanlığı’nın 2005 yılında yayınladığı “yasaklı kavramlar genelgesinde” çoğunluğu Kur’an kavramlarından oluşan kırk beş sözcük var.¹³ Yani İslam’ın ulvi kavramlarının hayatın dışına itilmesiyle ilgili organize bir çabayla karşı karşıyayız. Hâlbuki bu sözcüklerin muttasıf oldukları fiiller, kamusal alanda işlenmeye devam ediyor. Peki, nasıl oluyor da hayatımızdan çekiliyorlar? Suçu sadece devlete atarak kurtulamayız. Tabiat boşluk kabul etmeyeceğine göre, bunların yerini başka sözcüklerin alıyor olması lazım. Nitekim öyledir. Artık insan davranışlarını/fiillerini tanımlarken, aziz Kur’an’ı ve Nebevi çizgiyi değil modern/seküler/kapitalist değerler sistemini referans aldığımız için kullandığımız sözcükler de değişiyor. Psikoloji, sosyoloji, antropoloji, filoloji, etnoloji gibi disiplinler insanı, toplumu ve tabiatı ilahi iradeden bağımsız varlıklar olarak tanımlamak için ihdas edildi. Ürettikleri kavramlar/sözcükler de seküler karakterleriyle tebarüz etti. Oysaki meramımızı anlatırken seçtiğimiz sözcükler hangi değer sisteminden ilham aldığımızı, hangi ideolojik iklimi soluduğumuzu ve hangi paradigmanın talebesi olduğumuzu izhar eder. Yani “yer”imizin neresi olduğuyla kullandığımız sözcükler arasında çok yakın bir ilişki vardır. Mübarek Kur’an “*raina*(bizi güt) demeyin *unzurna*(bizi gözet) deyin.”(Bakara-104) derken,(kanaatimce) kullandığımız sözcüklere dikkat edin uyarısında bulunuyor. Elbette en iyisini Allah(c.c) bilir. Bütün peygamberlerin geldikleri toplumun lisanıyla konuşuyor olması, meramını en iyi şekilde beyan etmesi için olsa gerek. Aynı dili konuşuyor olmalarına rağmen sözcüklerin anlam içeriği hakkında ihtilafa düşen toplumların “zihinsel teşevvüş” le malul olduğu söylenebilir. Gündemimizi meşgul eden sözleşme metni özelinde yapılan tartışmaların yoğun şiddet barındırıyor olmasının sebebini biraz da burada aramak gerek...

Şaban Teoman Duralı *Çağdaş Küresel Medeniyet* isimli kitabında “Türkçenin İslamsızlaştırıldığını” vurgular ve nihai adımın, Türkçe’nin tamamen tasfiye edilerek yerine İngilizcenin ikame edilmesi olduğuna dikkat çeker haklı olarak.¹⁴ Yüce İslam’ın soylu kavramlarını hayatın dışına itmek ve böylece Müslüman’ca düşünmenin önüne geçmek için on yıllardır

¹³ <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/01/13/gnd106.html> (<https://www.internethaber.com/bu-kelimeleri-kullanmak-yasak-1112261h.htm>)

¹⁴ Ş. Teoman Duralı, *Çağdaş Küresel Medeniyet*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, 19 numaralı dipnot, sayfa 23.

gösterilen yoğun çaba meyvelerini veriyor ve (şayet Müslümanlar sözcüklerine sahip çıkmazlarsa) vermeye de devam edecek. Anglosakson geleneğin diline tanınan imtiyaz, bizi zihinsel olarak sömürgeleştirdi. Namık Kemal yazı devriminden yaklaşık yarım asır önce “Latin harflerini bizim lisana almak, Frenk elbisesi giymeyi mülkün ıslahına medar olur zannetmek” anlamına gelir demişti. Peyami Safa *Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca* isimli kitabında, taze cumhuriyetin Latin harfi neslinin istikbali hakkında oldukça karamsar konuşur. Süreci korkunç olarak niteler. Türkiye üniversitelerinde tabiiyat ve nebatat hakkında bir tane bile kitap yokken Almanya’da aynı konularda kırk bin kitap olduğundan bahseder.¹⁵ Benzer endişeyi Mehmet Kaplan da taşır. 1982’de yayınladığı *Dil ve Kültür* isimli kitabının önsözünde “bütün medeni milletler, çocuklarının dillerini kendi kültür eserlerini bizzat okuyarak anlayacak bir seviyeye getirmek için çalıştıkları, lügat hazinelerini zenginleştirdikleri hâlde, bizde tam tersinin yapıldığını” söyler.¹⁶ Üniversite öğrencilerinin “lügat hazinesinin fakirleştiğinden” yakınır.

Bugün de durum pek farklı değildir. Dijital dünyanın “kuşdiline” meftun kuşak/ lar/ la nasıl bir geleceğe uyanacağımızı bilmiyoruz. 1948’de kurulan İsrail, bizim yaptığımızın tam tersini yaparak, yeni bir varoluşun imkânını kopuşta değil süreklilikte görmüş ve o güne kadar sinagoglarda sıkışıp kalmış İbraniceyi yeniden hayata döndürmüştü. İbraniceyi sağladığı ontolojik ve epistemolojik bağımsızlık sayesinde İsrail güçlü bir entelektüel özgünlük imkânına kavuşmuştur. Şayet soylu bir duruşun ve müstesna bir direnişin mümessili olmak istiyorsak, her biri aziz Kur’an’ın ve nebevi çizginin rahmet ikliminden izler taşıyan sözcüklerimizi yaşatmak uğruna çaba göstermeyi şiar edinmekle mükellefiz. Unutmamak gerekir ki sözcüklerine sahip çıkamayanlar, hem çağdaşlarından hem de gelecek kuşaklardan “kadavra” muamelesi göreceklerdir.

Sözleşme Metninin Ana Omurgası

Epistemik şiddet bir bilgi kategorisinin merkeze alınmasını ve bu kategori dışındaki bilgi türlerinin etkisiz kılınmasını sağlar. Referans aldığı bilgi aydınlanma paradigmasını inşa eden bilgidir. Bu bilginin alâmetifarıkası bilimsel, seküler, ırkçı ve pozitivist olmasıdır. Bütünüyle batı Hıristiyanlığının tarihsel tecrübesinin izlerini taşır. Protestan kültür ikliminin hayat tarzını ve dünya görüşünü dayatır. Pozitivist özelliğini post-modern dönemde kaybetmiştir. Fakat bu kayıp onun kazanç hanesine yazılmalıdır. Çünkü böylece bilimsel ilerlemenin “katı olan her şeyi buharlaştı(rdı)ğ”ı” hakikatini ispat etmiştir. Bilimsel bilginin referans alınması ona hem doğa hem de insan üzerinde istediği gibi operasyon yapacak imkânı tanımaktadır. Doğa üzerinde kurduğu tahakkümün sağladığı özgüvenle insan üzerinde de mutlak tasarrufa sahip olacağını zannetmektedir. Bu tasarrufun ona bugüne kadar alışlagelmiş olguların sıfırlanması ve yeniden inşa edilmesi hakkı vereceğine inanmaktadır. Cinsiyet ve cinsellik te yeniden yapılandırılacak olgular arasında yer almaktadır.

¹⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca-Türkçe-Uydurmaca*, Ötüken Neşriyat, 2012.

¹⁶ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1989.

Epistemik şiddetin etkisiz kıldığı, tarih dışı ilan ettiği bilgi kategorisi bizleri de çok yakından ilgilendiren vahiy ve nübüvvet bilgisidir. Bu bilgi türleri bilimsel olmadıkları gerekçeyle sezgisel alanın konusu olarak kabul edilmiş ve kamusal alana nüfuz etmesi yasaklanmıştır. İlgili sözleşme metni etrafında yürütülen tartışmaların “paradigma içi” olduğunu söylerken tam da bunu kastediyordum. Meseleyi vahiy ve nübüvvet bilgisi zaviyesinden değerlendirme ve adımımızı da (ülke olarak) buna göre atma imkânı neredeyse yoktur. Dolayısıyla bu tartışmaların varacağı noktanın hayırdan uzak olmasının en önemli sebebi de vahyin ve nebevi bilginin referans alınmamasıdır. Vahiy ve nübüvvet bilgisi tarih ve zaman dışı olarak kabul edilmektedir. Hatta sözleşme metnine ilham veren feminist yaklaşıma göre ultra eril bir dile sahip olduğu için asla ve kat’a meşru değildir. Bu yaklaşım Hıristiyanlığın tarihsel tecrübesiyle İslam arasında yakınlık kurmaktan çekinmemekte ve nasıl ki Hıristiyanlık ataerkil kültürle ünsiyet kesp ettiğiyle İslam’ın da benzer bir tutumun mümessili olduğunu veya olacağını zannetmektedir.

Sözleşme metninin ana omurgasını oluşturan kavramların tamamı modern sosyoloji disiplini tarafından meşru kabul edilmektedir. Yani esasında etrafında gürültü koparılan bu sözleşme, akademik havzalarda kavramsal olarak çoktan meşruiyetini sağlamıştır. Türkiye üniversitelerinde okutulan sosyoloji dersleri hem kavramsal olarak hem de metodolojik olarak bu metinde geçen çerçeveyi içselleştirmiştir. Dolayısıyla tartışmaya evvela modern sosyoloji disiplinin çalışma usulü ve metodolojisinden başlamak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü diğer sosyal ve siyasal bilimler disiplinlerinde olduğu gibi sosyoloji de vahiy ve nebevi bilgiyi referans olarak kabul etmiyor. Yani biz istediğimiz kadar bağırıp çağırılım üniversite sistemimiz bu hâliyle devam ettiği müddetçe toplumsal dokumuzun imhasına yönelik olarak daha çok operasyona maruz kalacağız. Epistemik şiddeti içselleştiren hatta o şiddeti üreten bizzat bizim üniversitelerimizdir.

Sosyolojinin ortaya çıkış süreci ve amacı göz önünde bulundurulmadan bu disiplinin kavramsal çerçevesine yaslanarak yapılacak her türlü değerlendirmenin sorunlu olduğunu bilmek gerek. Modern sosyoloji, beyaz adamın yaşadığı tarihsel tecrübeyi beyaz olmayan uluslara da teşmil etmek, Avrupa merkezci sosyal bilimler perspektifini egemen kılmak, Avrupa’nın yaşadığı sosyal, siyasal, kültürel, etnik, dini tecrübenin Avrupalı olmayan uluslar için de cari kılınmasını sağlamak, beyaz adamın değer sisteminin küreselleşmesine hizmet etmek, beyaz adamın Avrupalı olmayan ulusları kolaylıkla sömürgeleştirmesini temin etmek amacıyla ihdas edilmiş bir disiplindir. Bu disiplinin başından beri sömürgecilere hizmet ettiği bilinmektedir. Türkiye’nin toplumsal, siyasal, kültürel kodlarına ilişkin yapılan sosyolojik çalışmaların bu ülkeyi açık toplum olmaya zorlamak ve kapitalist/neoliberal değerler sistemine intibak etmesini kolaylaştırmak amacına matuf olduğu sır değil.

Nasıl ki Latin Amerika’nın sömürgeleştirmesinde Chicago, Afrika’nın sömürgeleştirilmesinde Sorbonne, Hindistan’ın sömürgeleştirilmesinde Oxford üniversiteleri rol oynadıysa Türkiye’nin sömürgeleştirilmesi de üniversiteler aracılığıyla gerçekleştirildi. Bu bağlamda

ülkemizde üniversitelerin özellikle sosyal ve siyasal bilimler alanında çalışanlarının hiçbirinin özgür ve bağımsız olmadığını söylemek gerekir. Bu üniversitelerimizin tamamı Avrupa ve Amerika üniversitelerinin şubesi olarak çalışıyorlar. Bugünlerde gündem olan sözleşme metninde yer alan ve bütünüyle feminist literatürün izlerini taşıyan kavramların tamamı da sosyoloji disiplini tarafından meşru kabul edilen ve referans alınan kavramlardır.

İnternette YÖK'ün ulusal tez merkezini ziyaret edip feminist literatürün ana omurgasını oluşturan ve sözleşme metninde de yer alan örneğin “cinsel yönelim” kavramını yazdığınızda karşınıza yirmi altı adet yüksek lisans/doktora tezi çıkıyor. Ya da sözleşmede yer almasa da aynı aklın ürünü olan “heteronormatif” “heteroseksüel” sözcüklerini yazdığınızda da durum farklı değil.¹⁷ Yani bu kavramlar akademik havzalarda meşruiyete sahipler. Bunu şunun için söylüyorum: Ulus devlet aygıtı bir konuda karar alacağı zaman genellikle “uzman” görüşüne müracaat eder. Üniversiteler, ulus devletlerin “uzman” yetiştiren mabetleridir. Modernite öncesi Avrupa’da kilisenin tekelinde olan “bilgi ve yorum” modern dönemde üniversitenin eline geçmiştir. Esasında üniversite, ulus devlet tarafından kilise yerine ikame edilen bir kurumdur. Bilimsel bilgiyi üreten ve o bilgiye dayalı tasavvur inşa eden yerler olduğu için uzman görüşü buralardan alınır.

İlgili sözleşme metninin hukuki ve sosyolojik analizi amacıyla uzman görüşü istendiğinde alınacak cevap sözleşme metninin doğru ve yerinde olduğu olacaktır. Başka türlü de mümkün değildir. Çünkü üniversitenin referans aldığı bilgi Avrupa merkezci bilgidir. Dolayısıyla hükümetler üniversitenin verdiği bilgiyle ters düşmek istemezler. Çünkü bu sefer çağdışı, gerici, bilim düşmanı gibi yaftalarla anılabilirler. Cangül Örnek, Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatını incelediği eserinde sosyoloji, psikoloji ve kamu yönetimi gibi alanların Amerika’nın bireysel, pragmatik ve deneyci geleneğine nasıl intibak ettirildiğine çeker dikkatlerimizi.¹⁸ Bu intibak sadece Türkiye için geçerli değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa üniversiteleri de Amerikan sosyal bilimler geleneğine angaje olmak zorunda kalır. Bu gelenek kapitalizmin (serbest piyasa) adı altında kurumsallaşmasını temin eder. Felsefi-teorik çalışmalardan ziyade deneysel çalışmalara yönelir. Devleti bir şirket(ya da işletme) olarak konumlandırır ve paranın(sermayenin) akışına engel teşkil eden ne varsa ortadan kaldırmayı amaç edinir. Psikolojiyi bir teknoloji olarak kullanır. İnsanı ölçme aracı olarak kullanılan psikoloji bir yandan piyasanın liberal/kapitalist değer sistemine uygun olarak düzenlenmesinde kamuoyunun zihinsel hazırlığını temin ederken, diğer yandan sisteme muhalif olanların bilimsel olarak “ötekileştirilmesini” sağlar. Örneğin 12 Eylül ihtilali sonrasında “solcu”luğun patolojik bir hâl olduğunun ve tedavi edilmesi gerektiğinin bilimsel izahı için psikiyatrist Turan İtil ve Ayhan Songar görevlendirilmişti.

---

¹⁷ <https://tez.yok.gov.tr>

¹⁸ Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, Can Yayınları, İstanbul, 2015.

Sonuç olarak denebilir ki epistemik şiddetten korunmanın yolu bağımsız bir bilgi felsefesi perspektifine sahip olmaktan geçiyor. Bu perspektif ancak güçlü bir ilmi-entelektüel çabanın sonucunda ortaya çıkabilir. Müslümanlar için ana referans yüce Kur'an ve nebevi çizgidir. Hayat tasavvurlarını, dünya görüşlerini ve yaşam biçimlerini bu referanslara bakarak inşa etmek zorundadırlar. Bilgi felsefelerini de bu ana kaynaklardan ilham alarak oluşturmaları gerekir. Sömürgecilere hizmet etmek amacıyla ihdas edilmiş modern sosyolojinin ufku ve perspektifiyle değil, mübarek Kur'an'ın ve nebevi çizginin inkılabi iklimine nüfuz ederek söylem ve eylem inşa etmek gerekiyor. Emperyalizmin demokratikleştirildiği¹⁹ bir süreç tanıklık ettiğimizi hatırlatarak, hiç vakit kaybetmeden "epistemolojik bağımsızlık savaşı"ni başlatmamız gerekir diye düşünüyorum.

---

¹⁹ Abdurrahman Arslan, *Yeni Politik Kültürün Dünyasında*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2017.